

Жарко ЛЕКОВИЋ*

СВЕТОЗАР ТОМИЋ – НАЦИОНАЛНИ РАДНИК,
ДРЖАВНИК И НАУЧНИК

ABSTRACT: In the playground of those of our scientists who began their work in science at the end of the XIX and early XX centuries, and finished it before or after the Second World War, Svetozar Tomić occupies a significant and high position. He was a true systematic and methodological worker in researching complex socialist and anthropogenic issues, and without his works, the history of the regions he studied could not be written. Tomić's works have a lasting value; they have shifted our knowledge and are inevitable in wider and deeper anthrop geographical and ethnological studies. Through the descriptions of settlements and lifestyles, Svetozar Tomić showed how much natural environment affects man and vice versa, man in the natural environment. He had an interdisciplinary approach in science, which he applied in his synthetic works. In addition, his scientific syntheses, generalizations and theories were preceded by precise tests and careful determination of the facts. Svetozar Tomić, using the method of Cvijić's anthrop geographical school, described landscapes and folk life in the regions where tribal decorations were preserved at the time.

KEYWORDS: Svetozar Tomić, education, science, geography, Skopje, Bitola, Thessaloniki, Belgrade, Drobnyak.

Светозар Томић је рођен 30. марта 1872. године у селу Превишу, у Дробњаку испод Дурмитора гдје су стољећима живјели његови преци. Томићи су се некад презивали Балотићи и били су међу најзначајнијим братствима у племену са истакнутим војводама, харамбашама, кнезовима и свештеницима. Познати су били кнез Никола и кнез Тома Балотић. Томићи су једини у Дробњаку имали наследно кнештво и у турско доба им је то било потврђено царским ферманом, док су друге кнезове у пле-

---

* Аутор је Виши научни сарадник у Историјском институту УЦГ.

мену бирале сеоске скупштине. Према предању кула Томића, у којој се живјело све до Првог свјетског рата, грађена је 17 година прије Косовске битке. Томићи у Дробњаку славе Светог Николу.

Светозар је најмлађе дијете Божа Томића, брата попа Милована. Божо је био један од најугледнијих Дробњака. Имао је синове Мијаила, Петра и Светозара и кћери Пелагију, удату у Гломазића и Персиду.¹ Божо Томић је отворио приватну основну школу на Превишу 1864. године и за учитеља довео Јака Костића из Пљеваља, старином Дробњака. Ова је превишка основна школа прва у новодобијеним областима Црне Горе, након разграничења, и она је претеча школе у Шавнику, подигнуте за цијело 1869. године. Ђака је било 84 и плаћало се учитељу по двије плете (цванцика) на ђака на пола године. Учитеља је село хранило ревенном.² Божо је погинуо на Вучјем Долу 1876. године. Сачувано је његово писмо у коме пред смрт, из војске 1876. пише жени поред осталог: „Немојте ми оставити Светозара слијепа, тако вас не губала моја храна”.³

Послије основне школе коју завршава у Шавнику, уписује гимназију у Цетињу, а потом прелази у Сремске Карловце у Карловачку гимназију у којој су учили између осталих и Томић Милосава Владимир и Шаулић Петра Новица.⁴ Матурирао је у Београду, издржавајући се од школског благодејања (стипендије) као одличан ђак, или послужујући код богатих београдских кућа. Он ће у првој половини XX вијека бити једна од најистакнутијих личности српске културе, просвјете и науке, али и друштвеног живота уопште. Иако је био врстан стручњак и научник, на жалост његово дјело још увијек није свестрано проучено, научно истражено и оцијењено, нити је добило монографију коју заслужује, нити је он добио мјесто које му у нашој култури и науци припада.

Светозар Томић је у Београду као ђак послуживао не само за школско вријеме, него и за вријеме школскога распуста, само зато да не би напустио школовање. Његово име се налазило и на списковима дужника Фонда за потпомагање сиромашних великошколаца. Овај фонд је имао своја правила. Помоћ фонда студентима могла је бити у одјећи, храни, новцу и лијечењу. Фонд је уживао кредит код ђачке трпезе, у којој су се хранили сиромашни ђаци гимназије и сиромашни студенти. Светозар је у Београду свршио III, IV, V, VI, VII и VIII разред у I београдској гимназији. У III, IV и VIII разреду био је благодејанац Министарства иностра-

¹ Никола Н. Томић, Плење Дробњак, Темекула, Калифорнија, 1980, стр. 184 (рукопис)

² Светозар Томић, Шавник – варошица у Дробњаку, Гласник Српског Географског Друштва, Београд, година I, март, 1912, св. 1, стр. 304-307.

³ Петар Шобајић, Светозар Томић, Гласник Етнографског института Српске академије наука, књига II-III, 1953-1954, Београд, 1957, стр. 929-933.

⁴ Др Момчило Д. Пејовић, Школовање Црногораца у иностранству 1848-1918, Подгорица, 2000, стр. 96. (Светозар Томић је у Београду од 1888. године.)

них дела. С обзиром да му је отац погинуо, старатељи су му били сасвим сиромашног стања и у издржавању му нису могли ништа помоћи. Зато он у јулу 1894. године, након положеног испита зрелости, моли министра иностраних дела Србије да му унапријед да благодејања јер нема новаца за путни трошак до куће гдје није ишао шест година, ради виђења са својим најближим.⁵ Због Светозара Томића се Министру предсједнику обраћао и архимандрит Нићифор Дучић 31. августа 1892. године да би му овај одредио помоћ како би могао довршити своје образовање. Благодејање му је било одузето још 1. октобра 1891. године стога што није отишао у учитељску школу, по препоруци Министарства, него је продужио учити гимназију. Али како је увијек био врло добар ђак Министарство му је давало одсечну помоћ, углавном из Кредита на достојно заступање. Колико је желио да учи гимназију најбоље се види из његовог писма упућеног министру иностраних дела 21. августа 1891. године: „Пуста жеља за гимназијом намора ме да у току једне школске године полажем 2 испита и то: положио сам I разред Учитељске школе о Петрову-дне, а сад 15. септембра полагаћу испит од V-ог разреда гимназије, како бих могао прећи у VI разред само да жељи која ме непрестано тишти учиним неколико на вољу, па макар ме и живота стало, јер кад савест гризе боље је да се и не живи, а у такоме сам и ја стању, само ако не продужим гимназију. Зато најпокорније молим Вас Господине Министре да ми дозволите извадити сведоцбу из Учитељске школе како бих се могао уписати у гимназију.”⁶ И I разред Учитељске школе и V разред гимназије завршио је са врло добрим успјехом.

Архимандрит Нићифор Дучић у писму од 9. јануара 1893. године моли Министра Предсједника Авакумовића да одреди Светозару Томићу страначко благодејање, како би могао довршити науку и образованост на српском врелу и огњишту, а по свршетку наука исти ће бити на располагању српској влади. За Светозара Томића, ученика VII разреда „овдашње гимназије” Дучић пише: „Родом је из Херцеговине из Дробњака од старе и одличне српске породице, сиромашног је стања, а учи се и влада врло добро”. И директор I београдске гимназије Ђуро Козарац за Светозара пише да „и по учењу и по владању заслужује призрење”. Благодејање ће му бити одобрено тек 15. октобра 1893. године, након препоруке тадашњег директора I београдске гимназије СР. Ј. Стојковића који записа да „Светозар Томић, ученик VIII, примереног је владања и заслужује помоћ”.⁷

⁵ Архив Србије, Министарство иностраних дела, просветно-политичко одељење (даље у тексту МИД-ПП), 1894, ред 636.

⁶ Архив Србије, МИД – ПП, 1891, ред 341.

⁷ Архив Србије, МИД – ПП, 1893, ред 560.

У архивској грађи су сачуване годишње оцјене за VI и VII разред Светозара Томића, ђака I београдске гимназије:

VI разред:	Словенски језик	врло добро
у Београду	Латински	добро
31. август	Литература Српског језика	врло добро
1892. год.	Литература Француског језика	добро
	Историја света	врло добро
	Зоологија	врло добро
	Алгебра	добро
	Геометрија	добро
	Певање	врло добро
	Цртање слоб. ручно	одлично
	Владање	примерно
	Похађање школе и цркве	похвално ⁸
VII разред:	Историја књижевности	одлично
У Београду	Латински језик	добро
14. октобра	Грчки језик	врло добро
1893. год.	Француски језик	добро
	Историја општа	одлично
	Ботаника	добро
	Алгебра	врло добро
	Физика	добро
	Геометрија	врло добро
	Владање	примерно
	Похађање школе и цркве	марљиво ⁹

Након завршетка школске 1892/1893. године Светозар Томић започиње студије и постаје васпитаник Духовне семинарије у Петрограду. На име помоћи за путовање до Петрограда 14. августа 1893. године он добија 50 динара из кредита на достојније заступање земље на страни¹⁰ Но како је био по све сиромашног стања он се враћа у Србију и половином октобра 1893. године од Министарства иностраних дела добија 24 динара месечног благодејања. По завршеној гимназији уписао се на Философски факултет и од 1. септембра 1894. одређено му је мјесечно благодејање од 50 динара. У свом писму од 7. септембра 1894. он наводи да је по жељи министра иностраних дела уписао Философски факултет и то природно-математички одсек. Решавајући по овој мол-

⁸ Архив Србије, МИД – ПП, 1892, ред 593.

⁹ Архив Србије, МИД – ПП, 1893, ред 560.

¹⁰ Архив Србије, МИД – ПП, 1893, ред 561.

би министар је одлучио да Светозара упути у Велику школу да слуша историјско-филолошке науке.¹¹ Међутим, већ 1. децембра 1894. године Светозару Томићу – Дробњаку филозофу I године се престаје издавати благодејање из Кредита на достојније заступање државних интереса. Благодејање је изгубио пресудом Академског суда због ђачких демонстрација против господина Андра Ђорђевића. Према извјештају ректора Велике школе Томић не само што је учествовао у демонстрацијама, него је после самих демонстрација потписао и изјаву о солидарности с демонстрантима иако је увијек био одличан ђак.¹² Ово благодејање му је повраћено тек 1. марта 1896. године и издавано му је, као и осталим питомцима у Београду преко Управе Св. Савског интерната. Решење је потписао министар Стојан Новаковић,¹³ и на тај начин укинуо казну којом му је благодејање одузето „за свагда”, што је оправдано чињеницом да није рођен у Србији, па му је казна била оштрија у односу на његове другове, домородце. Пресудом Академског суда Светозар Томић је био кажњен и на десет дана затвора. Од 1. јануара 1897. године благодејање му је повишено са 50 и 60 динара мјесечно, с обзиром да ова средства нису могла покривати трошкове за стан, храну, одијело, обућу и друге школске потребе. Имајући у виду реалне потребе студентата Министарство иностраних дела Србије је својим благодејанцима сваке године пред Божић давало по једно зимско одијело.¹⁴ Постојао је и „Одбор за помагање сиромашних ђака из српских земаља ван Краљевине Србије.”¹⁵

Као студент Светозар је узимао активног учешћа у животу студентске омладине и био је биран за потпредседника академског певачког друштва „Обилић”, а 1897. за предсједника „Побратимства”, политичко-патриотског друштва студената. Са Ердељановићем и П. Јанковићем један је од слушалаца првих Цвијићевих предвања на историјско-географском одсеку Филозофског факултета Велике школе. Цвијић је организовао планско испитивање на терену, држао курсеве из етнологије, својим сарадницима давао писмена упутства за проучавање села, упознавао их са методама рада. Овај плански и истраживачки рад прихвата и обилато помаже Српска академија наука. Тако Цвијић

¹¹ Архив Србије, МИД – ПП, 1894, ред 636.

¹² Архив Србије, МИД – ПП, 1895, ред 447.
Архив Србије, *Varia*, 1595.

¹³ Архив Србије, МИД – ПП, 1896, ред 378.

¹⁴ Архив Србије, МИД – ПП, 1897, ред 698.

¹⁵ Архив Србије, МИД – ПП; 1896, ред 65. (Светозар Томић се 1895. године налазио на списку црногорских ђака који се школују у Србији у Великој школи као филолог II године. – Државни архив Црне Горе, Министарство просвјете и црквених послова, фасц. 11, 324.)

ствара своју „антропогеографску школу” расадник науке и испитивачког рада у народу. Ова школа је подстакла и проучавање поријекла становништва односно етничке историје. Најшири приступ том проучавању, поред Константина Јиречека отвара Светозар Томић. Цвијић је тражио од Светозара Томића да посебно истражи етнографске и антрополошке вриједности дробњачког племена. То је био повод да дуго година истражује. Имао је повољност што је дјетињство провео у родном Дробњаку. Јован Цвијић из Жабљака у Језерима пише Стојану Новаковићу 25. августа 1897. године: „Мој ђак, Светозар Томић, врло жив и интелигентан Дробњак, нарочито ће их испитивати”.¹⁶

Своје високо образовање Томић је стекао код универзитетских професора свјетског угледа. Своју стручну дјелатност је отпочео у вријеме кад је географска наука била у свијету прилично утемељена. Своје књиге је написао углавном на основу вишегодишњих теренских посматрања која се изузетно цијене у географији. Сакупио је вриједне податке и дао стручна географска тумачења. Радио је по Цвијићевим научним упутствима, која су личила на веома разрађене упитнике. Захваљујући овој Цвијићевој антропогеографској школи, према ријечима чешког географа Јиржија Данеша Балканско полуострво је између два свјетска рата представљало најбоље испитану област на земљиној површини.¹⁷

После дипломатског испита 1898. године почиње његов проsvјетни рад. Он служи најприје као наставник српске гимназије у Скопљу, затим као директор ниже гимназије у Битољу, одакле прелази за професора гимназије у Солуну. Томић је у Скопље дошао око Петровдана, а за наставника гимназије постављен је 1. септембра 1898. године. Професорски испит положио је у децембру 1900. године а указом од 1. априла 1901. године постављен је за суплента у гимназији Краља Александра I, с тим, да и даље остане на дужности у Скопљу.¹⁸ Професором је могао постати суплент или учитељ грађанске школе, који је положио професорски испит, а као наставник радио најмање три године у средњој или грађанској школи. Светозар Томић је унапријеђен у професора након пет година рада у Српској мушкој гимназији у Скопљу и то двије године је радио као наставник а остало вријеме као указни професор. Од септембра 1903. године био је заступник директора у гимназији у Скопљу и учитељске школе у Скопљу. Светозар Томић је био и ревизор основ-

¹⁶ Архив Србије, Фонд Стојан Новаковић, 2237. (Као студент Светозар је водио бригу и о свом сестрићу Љубомиру Гломазићу, ученику I београдске гимназије.)

¹⁷ Ј. Данеш, Значај Јована Цвијића за проучавање Балканског полуострва, Српски књижевни гласник, Београд, 1927, 270-273.

¹⁸ Архив Србије, МИД – ПП, 1903, Т/2, (Распоређен је у Скопље због потребе да се места наставника у тамошњој гимназији попуне способним наставницима).

них школа у Скопљу, такође и васпитач у заводу. За сво вријеме проведено у српским гимназијама у Турској није одсуствовао из школе ни један дан, осим кад је полагао професорски испит 1900. године три мјесеца. Према његовим ријечима вријеме проведено у Скопљу утицало је да изостане његов напредак у науци. У Турској је цензура врло строга те се књиге и листови нису могли набављати, а још мање код себе држати. Стога је он и поред најбоље воље за радом запуштао науку и постајао несавремен.¹⁹ Светозар Томић се у Скопљу оженио 9. септембра 1901. године. Знатно је радио и ван школе разноврсне послове с народом, јер се у Скопљу за шест година с народом добро упознао. Поред тога имао је јаке везе и са тамошњим највиђенијим страним круговима. Помагао је и устанички (комитски) покрет и био је један од првих у том послу. По налогу генералног конзула у Скопљу Михаила Ристића носио је пушке од Битоља до границе и бомбе и пушке из Скопља у Скопску Црну Гору. То су биле и прве бомбе у томе крају. Са тим његовим активностима био је упознат и Скопски одбор и све личности у Скопском крају које су биле посвећене тим стварима као и Драгић Павловић врањски окружни началник. За ово вријеме са професором Јованом Цвијићем пропутовао је цио Косовски вилајет, дио Солунског и Битољског.²⁰

Светозар Томић је премјештен у Битољ, противно својој вољи 22. септембра 1904. године, као заступник директора овдашње гимназије.²¹ У Битољ је стигао као породичан човјек са супругом и двоје мало дјеце. Борио се против подвојености Срба који су били подијељени на три струје. Ради научних проучавања антропографских и енографских особина нашег народа у овом рејону тражио је 15. априла 1905. године да га обиђе као што је обишао цио косовски вилајет. Већ 6. маја 1905. године је поднио оставку на дужност професора и директора битољске гимназије с молбом да се што прије врати у Београд у своју Прву гимназију због лоших односа с Генералним конзулом Св. Станојевићем, који се мјешао у чисто школске ствари. Уз то нико га није био обавијестио о хапшењу од стране полиције, 28. априла 1905. године, његовог професора Алексе Јовановића и Јована Ћирковића референта Митрополије Велешко-Дебарске који су путовали по рејону, већ је са улице сазнао о догађају. Као директор у Битољу се бринуо о 92 српске цјече и за 8 наставника. Од дужности директора је разријешен 9. јуна 1905. године. Указом Министра просвете и црквених послова од 2. септембра 1905.

¹⁹ Архив Србије, МИД – ПП, 1902, ред 707 (За своје научне темате морао је користити београдску библиотеку).

²⁰ Архив Србије, МИД – ПП, 1905, ред 761.

²¹ Архив Србије, МИД – ПП, 1904, ред 820.

године постављен је за професора у пиротској гимназији²², по службеној потреби, али животни пут ће га одвести на другу страну.

Светозар Томић је, према сопственом саопштењу, за вријеме свог службовања у Скопљу 1902. године купио рукопис „Горички зборник” који се чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду у његовој заоставштини. Светозар Томић је о њему написао кратко саопштење (1911. и 1949). Писан је на папиру, има свега 273 листа који су у приличној мјери оштећени. Рукопис је, осим два листа, дјело руке монаха Никона Јерусалимца, духовника Јелене Балшић, писан у Јеленином манастиру Св. Богородице на Горици, 1441/42 године, полууставом, на српскословенском језику, проткан бројним грчким ријечима.²³ Светозар Томић је за вријеме свог боравка у Скопљу и Битољу објавио два рада: **1. Дробњак, антропо-географска испитивања – „Насеља српских земаља” књига I, Београд, 1902, стр. 359-497. (Српски етнографски зборник, књига четврта).** и **2. Скопска Црна Гора, антропогеографска и етнографска студија – „Насеља српских земаља”, књига III, Београд 1905.**

Антропогеографску студију о Дробњаку је радио према „Упутствима за проучавање села у српским земљама” од др Јована Цвијића и израдио је опис Дробњака, племена које је до тада било врло мало познато. Ову студију је радио још као ђак Велике Школе, и она је 1898. награђена првом светосавском наградом. Доцније је нешто допунио и придао додатак о статистички становништва. У овој студији није обрађен језик, народни живот и обичаји. За поријекло становништва извор му је био народно предање, а нарочиту пажњу је обратио на комунице. У раду су, између осталог обрађене планине и воде, насеља, типови села, типови кућа, кућевни миљћ, стаје, колибе, савардак (дубируг), а дата су и тумачења о именима села, заселака и њихових крајева. Светозар Томић је 1897. и 1901. излазио у Дробњак ради антропогеографских испитивања, након којих је приступио систематизовању сакупљене научне грађе. Расправом Јована Ердељановића о Драгачеву, Атанасија Пејатовића о Средњем Полимљу и Потарју и Светозара Томића о Дробњаку, Јован Цвијић у оквиру Српског етнографског зборника у Српској академији наука, покреће 1902. године познату едицију „Насеља”, којој је због резултата проучавања савремена наука одала највеће признање. Кад је Цвијић постављао планове и израђивао упутства за испитивање насеља, Томић му је био један од главних помоћника и са-

²² Ахирв Србије, МИД – ПП, 1905, ред 551.

²³ Архив Српске академије наука и уметности, Заоставштина Светозара Томића, 11499 (Саопштење С. Томића „О Горичком рукописном зборнику из 1442. године”, Гласник САН, 1, 1949, 181.)

радника у том раду. Расправе следбеника Цвијићеве школе ће показати колико су непотпуна била проучавања племена до тог времена, и колико су била неоснована разна тумачења о њима.

Због сукоба са генералним конзулом у Битољу Станојевићем није добио акт Министарства иностраних дела гдје се пита пристаје ли да иде у Солун. Како му тај акт нико није поднио он се 20. септембра 1905. године спаковао и пошао за Србију. У Београд је приспјео 23. септембра, гдје је и сазнао да је премјештен у Солун, и тако је правио излишан пут до Београда и натраг.²⁴ После школске 1905/06 године, и након што је као наставник провео осам година по српским гимназијама у Турској он моли Министра иностраних дела да га разријешити од дужности професора српске гимназије у Солуну и да га врати натраг у Србију. Указом од 5. септембра 1906. године Томић је постављен за професора Богословије Свети Сава у Београду.²⁵

У току тих осам година, службовања у Скопљу, Битољу и Солуну иако под тешким околностима, обишао је цио косовски, битољски и солунски вилајет, завирио је у сваки крај, упознајући се са тамошњим људима и приликама као мало ко од српских просветних радника.²⁶ И у овом периоду је наставио да потпомаже своје најближе, плаћајући трошкове за издржавање свом синовцу Радовану Томићу, ученику скопске гимназије.²⁷ Касније ће помагати и другог синовца Божидача који је завршио I разред гимназије у Пљевљима, II уписао у Београду, а затим 1911. године прешао у Скопље, гдје је живио у интернату као полублагодејанац.²⁸

За вријеме његовог боравка у Солуну 1906. године Светозар Томић је написао и одштампао „**Земљопис европске отоманске империје**” за II разред гимназије, који је могао послужити као привремени уџбеник за наше основне школе у Турској, нарочито за III разред у ком се учи само Турска. Земљопис је израђен нешто опширније (2 и по штампана табака), али пошто наши учитељи у Турској нису имали уџбеника ни земљописа, ни историје, нити етнографије то им је ова опширност добро дошла. Нарочита је пажња посвећена косовском, солунском и битољском вилајету. Имајући на уму државног цензора Томић је избјегавао помен о народностима у царевини па га је тамошња цензура одобрила за употребу у средњим школама, с тим да се на страни 25 избрише ријеч Крит, што је и прихваћено.²⁹

²⁴ Архив Србије, МИД-ПП, 1906, ред 46.

²⁵ Архив Србије, МИД – ПП, ред 1471, 1906.

²⁶ Архив Србије, МИД - ПП, ред 1269, 1906.

²⁷ Архив Србије, МИД – ПП, ред 1329, 1906.

²⁸ Архив Србије, МИД – ПП, ред 1150, 1911.

²⁹ Архив Србије, МИД – ПП, ред 1218, 1906. (Извјештај Генералног консулата Краљевине Србије у Солуну од 22. септембра 1906.)

У Београду 1908. године се издаје „**Карта српских и осталих југословенских земаља**” од Светозара Томића, да би он већ 1911. године за школе у Србији и Турској издао карту: „**Балканско полуострво**”. Карта је израђена у осам боја, врло прегледно, у величини 60 x 70 cm, те је могла корисно послужити и као зидна карта за основне школе.³⁰ Прије тога је објавио: „**Манастир Трескавац**” историску монографију (Дело, Београд, 1910.), као професор III гимназије.

Кад је Јован Цвијић, на Благовести 1910. године у Београду основао српско географско друштво и 1912. године покренуо Гласник тога Друштва, окупљање географа и других стручњака постало је знатно масовније. Светозар Томић ће током читавог свог живота бити сталан посетилац седница Геграфског друштва, на којима је редовно узимао учешћа у дискусијама. Међу првима објављује свој рад „**Шавник – варошица у Дробњаку**” – Гласник Српског Географског Друштва, Београд, година I, март, 1912, свеска 1, стр. 304-307.

У ово вријеме Јован Цвијић је Светозару често говорио да би требало обрадити Пиву и Бањане као што је обрадио Дробњак. То Цвијевићево подстицање учинило је да је Томић, за вријеме велико школског распуста 1912. године, отишао у Црну Гору, тамо остао скоро два мјесеца и обишао Пиву, Рудине и Бањане. Иако тада политички односи између Србије и Црне Горе нису били сасвим братски, Томић је у Црној Гори, по сопственом казивању, прошао да не може боље бити. Званичници су га сматрали као странца, а народ као своје „дијете”. Сачувано је увјерење, које му је издао црногорски министар унутрашњих дјела 25. јуна 1912. године и оно гласи: „Госп. Светозар Томић, професор из Београда путује да етнографски и антропогеографски проучи сјеверо-западни и западни дио Црне Горе (Дробњаке са Језерима и Шаранце, Пиву, Рудине, Бањане и Грахово) и прикупи остали етнографски материјал. – Стога се г. Томићу овим дозвољава да може слободно ићи у побројане крајеве у назначене научне сврхе.

Свим подручним властима овим се ставља на знање и наређује да г. Томићу у свему буду на руци а нарочито да му се не би правиле какве сметње и запрјекe у том послу. „³¹ Све крајеве је пропутовао без икакве сметње. По повратку у Београд приступио је сређивању прикупљеног материјала и изради фотографских снимака, али је наступио Балкански рат. Отишао је у војску и демобилисан је 29. августа 1913. године. Већ 26. септембра исте године постављен је за просветног инспектора за Косовску област. У Први свјетски рат је отишао у јулу 1914. го-

³⁰ Архив Србије, МИД – ПП; 1912, ред 82.

³¹ Државни архив Црне Горе, Министарство унутрашњих дјела, Управно одјељење, 1912, фасц. 128, 1784.

дине, а демобилисао се маја 1919. године. По одласку војске из земље 1915. године породица му је остала у Приштини и неколико пута је била интернирана из мјеста у мјесто, те му је са покућством и књигама пропао и велики дио разних рукописа.³² Био је резервни официр и за вријеме повлачења кроз Албанију, кад је српска влада стигла у Скадар, именовала га је за свога делегата у Светом Јовану Медовском за пријем хране од савезника. Одатле је једном енглеском лађом прешао у Африку, у Бизерту, и био владин делегат за ђаке и избјеглице непуну годину дана. Године 1916-те на Крфу је постављен за шефа Црногорског отсека при Министарству иностраних дела³³, који је основан 27. новембра те године. Од краја 1916. године Никола Пашић и србијанска влада интензивно су се бавили питањем уједињења Црне Горе и Србије, а задатак Светозара Томића је био и да међу избјеглим Црногорцима шири политику уједињења, у складу са интересима српског народа. Светозар Томић је са Крфа отпутовао у Ницу, гдје се сусрео са групом Црногораца, присталица Србије. Ту су били Михаило Вукчевић, Петар Косић, Данило Гатало, Митар Ђуровић. Сви они су учествовали у састављању резолуције која је била намијењена народу у Црној Гори.³⁴ Потом су сви заједно отпутовали у Солун. Исту ствар је Хајдуковићу изложио и Милутин Томић („Никац од Ровина”) брат од стрица Светозара Томића. У Солуну је августа 1917. године основан Одбор за уједињење Црне Горе и Србије, који је декларативно прихватио програм Централног одбора из Париза. Одбор је растурао пропагандни материјал добијан из Париза преко српског конзулата у Солуну, уписивао присталице уједињења међу војницима, организовао разне скупове и конференције, растурао лист Уједињење, гласило Централног одбора из Париза на чијем је челу био Андрија Радовић. По пробоју Солунског фронта и доласку српских трупа у Скопље, Светозар Томић је као владин делегат за политичке ствари, придодат штабу тада формираног Јадранског одреда који је упућен у Црну Гору и у октобру стигао у Пећ. Томић је у Пећ дошао са већ разрађеним планом рада у Црној Гори и тај план је његово дјело. Задатак му је био да политичким радом у народу олакша припајање Црне Горе Србији. У склопу припрема Подгоричке скупштине формиран је Привремени Централни извршни одбор за уједињење Црне Горе и Србије у који су ушли: Светозар Томић, Јанко Спасојевић, Петар Косовић и Ми-

³² Светозар Томић, Пива и Пивљани, Српски етнографски зборник, књига LIX, Насеља и порекло становништва, књига 31, Београд, 1949, 155, 156.

³³ Петар Шобајић, н.дј.

³⁴ Богумил Храбак, Подгоричка скупштина и држање њених посланика у Привременом народном представништву, Зборник – Парламентаризам у Црној Гори, Подгорица, 1999, стр. 155.

лосав Раичевић. Овај одбор је на сједници одржаној 15. октобра 1918. године за свог „повјереника за политичка питања у Црној Гори” именован Светозара Томића. Централни извршни одбор је 8. новембра 1918. израдио правила за избор посланика за Скупштину која ће одлучивати о уједињењу. У Правилима је утврђено да избори буду слободни и јавни. Светозар Томић је био једна од кључних личности у техничком смислу, организовања и рада Скупштине у Подгорици.³⁵ Одбор је одредио и датум одржавања избора.

Доласком у Црну Гору чланови Централног извршног одбора отпочели су са одржавањем народних зборована. Први је одржан у Пећи 25. октобра, а затим у Таковици. На тим зборовима идеја уједињења је прихваћена са одушевљењем. Светозар Томић јасно казује да је Црна Гора била спремна да се уједини са Србијом без икаквих инструкција са стране. Након врло живе активности присталица уједињења на Цетиње је стигао и професор Светозар Томић и он је 17 (4) новембра у сали „Дома слободе” одржао предавање о уједињењу, које је било добро посјећено.³⁶ Томић је записао и да се 2. новембра 1918. године састао са неколико угледних људи на Цетињу, међу којима је био и митрополит Митрофан Бан. Њих двојица су расправљала о скором уједињењу са Србијом. Према Томићевом тврђењу Бан му је том приликом рекао: „Ни дао Бог, да сам противу уједињења Српства, а јесам поштовалац краља Николе. Он је мене од обичног калуђера начинио митрополитом Црне Горе и за то сам му захвалан и обавезан, али та моја обавеза не смије никада да иде на штету јединства и среће народне”.³⁷

Јован Ћетковић, један од учесника Подгоричке скупштине пише да су се 13. новембра 1918. (по старом) у 9 сати искупили сви посланици са предсједником Скупштине и са оба потпредсједника. По страни од њих близу секретара, као нека почасна публика сједе два члана Централног одбора Томић и Косовић. Томић и Косовић нијесу учествовали у скупштинским дебатама. Сјутрадан послјије завршетка рада Скупштине писао је предсједнику Владе да је бирање посланика било слободно и народ је послао у Скупштину оне људе које је сам хтио. У Подгорици је 27. новембра у саборној цркви, поводом одлука Скупштине одржано благодарење, па је затим пред црквом одржан народни збор на коме су поред осталих говорили митрополит Гаврило Дожић и Светозар Томић, образлажући значај одлука о уједињењу.³⁸

³⁵ Јован Р. Бојовић, Подгоричка скупштина 1918, документа, Горњи Милановац, 1989.

³⁶ Ново доба, број 1, 4 новембар 1918.

³⁷ Светозар Томић, Десетогодишњица уједињења Србије и Црне Горе, Београд, 1929, стр. 35.

³⁸ Исто, стр. 50, 51.

Послије засиједања Подгоричке скупштине Цетиње постаје центар нове власти и бјелашког покрета. У Цетиње се из Подгорице сели команда јадранских трупа, а и Извршни народни одбор, који је изабрала Подгоричка скупштина као привремену владу, иако му је сједиште формално у Подгорици, углавном борави на Цетињу. У Цетиње је дошао да стално борави и професор Светозар Томић, опуномоћеник српске владе за ствари уједињења, Андрија Радовић предсједник црногорског одбора за народно уједињење. Повратило се из интернације доста официра који су били присталице безусловног уједињења.³⁹

Из рата нам је Светозар Томић оставио „**Мој дневник (Дневник једног изгнанника), Опис пута и живота нашега народа у изгнанству 1915. и 1916. г., с доста фотографија, као и расправу: О Македонији и Македонцима, чланци Бендел-Ризов-Томић, историско-политичка расправа. Крф. 1918.** Прво дјело које је написао после рата било је: **Деварце, опис краја и народа - Братство, књ. XXI**, а затим слиједи: **Скопље – Тетово – Гостивар – Маврово – Галичник, путописне етнографске цртице. Нови Сад, 1923.** Потом: **Сточарство и прерада млека код Срба – Гласник географског друштва, свеска 7-8, Београд, 1923, стр. 239-260.** и рад: **Грађене воде у Црној Гори и Источној Херцеговини. – Зборник радова посвећен тридесетпетогодишњици научног рада Јована Цвијића, Београд, 1924, стр. 385-395.**

Након краћег боравка на Цетињу, Томић је премјештен у Београд, гдје је именован за директора Треће београдске гимназије и на том положају ће остати десет година. Истраживања о Пиви наставља 1922. и 1924. године када га је и припремио за штампу. Књига је написана на 152 стране са 11 скица и цртежа, 16 табела у тексту и картом у прилогу. За податке које је сабрао о Бањанима, Пиви и Пивљанима добио је 1912. године награду Београдског универзитета, а 1923. је предложен за награду и Српске академије наука, мада је рукопис цјеловито објављен тек 1949. године у 31 књизи „Насеља”: **Пива и Пивљани, антропогеографска и етнографска расправа – Српски етнографски зборник, књига LIX, Насеља и порекло становништва, књига 31, Београд, 1949, стр. 381 – 530.** Академија је на Цвијићев предлог спис наградила првом нарадом од 6500 динара, из фонда Нићифора Дучића на сједници од 7. марта 1924. године. Цвијић му је том приликом рекао да рад има доста празнина, па је потребно да још једном оде у Пиву и прикупи још материјала. Према Цвијићевом савјету отишао је у Црну Гору у јулу исте године. Тако допуњен и поправљен рукопис прегледао је др Јован Ердељановић, учинио извесне напомене према којима је ис-

³⁹ Димитрије – Димо Вујовић, Цетиње у данима уједињења крајем 1918. и почетком 1919. године, Цетиње, 1984, стр. 9.

прављен рукопис враћен Академији.⁴⁰ Цвијић је често говорио Светозару Томићу да би требало обрадити и Пиву и Бањане као Дробњак. „Ето ти си, Томићу, проучио Дробњак па опиши тако и Пиву и Бањане. Кад му је Томић 1924. године поднио рукопис „Пива и Пивљани”, био је задовољан и том приликом је рекао: „Још сам недостају Бањани”. Томић их је почео проучавати 1912. године, па је 1940. поново провео у Бањанима дуже времена и употпунио ранија испитивања. Жеља оснивача ове антропогеографске школе је испуњена и појавио се рад: **Бањани антропогеографска и етнографска расправа – Српски етнографски зборник, књига LIX, Насеља и порекло становништва, књига 31, Београд, 1949.**

Светозар Томић, директор гимназије, написао је 1927. једну мању расправу о политичким приликама у крајевима Пиве и Дробњака средином 19. вијека, као и о погибији муселима гатачког, пивског и дробњачког на Мљетичку 5. октобра 1840. године: **Смаил-ага Ченгић, Годишњица Николе Чупића, књига XXXVI, Београд, 1927, стр. 232-272.** Сазнања о овом догађају је прикупио 1897, 1901 и 1912. године када је излазио у Дробњак и Пиву ради антропогеографских испитивања. Уз постојећу литературу користио је и казивања јеромонаха Максима Жугића, Мика Којића, Василија Томића, Стевана Пекића и Радошава Којића. Опширније и потпуније податке о Карацићима уопште, као и о војводи Шују Томићу, су давали Карацићи Милош Перов и Милисав Божов, обојица су пјевали уз гусле и лијепо умјели да причају. Милош Перов је био и политичар, а у Србију је прешао деведестих година XIX вијека.

Годину дана касније објавио је рад: **„Црна Гора, њен значај и њена племена” – Гласник Географског друштва, св. XIV, Београд, 1928, стр. 1-11.** У раду говори о српској националној припадности Црногораца. Црна Гора је по њему била због најотпорнијих Срба. У свом дјелу **„Десетогодишњица уједињења Србије и Црне Горе”, Братство, књига XXIII, Београд, 1929.** Томић је написао да је српски народ у Црној Гори и Србији не само један исти, но то је велика народна породица, док је уједињење лако завршено само због националне свијести и српског осјећања Црногораца. Свакако, као поборник једне политичке и државне идеје, он је у раду заступао ставове у прилог уједињењу.

Светозар Томић је 1930. године постављен у Државни савјет, а са положаја члана Државног савјета, 1932. године именован је за сенатора, а 1938-ме изабран за потпредседника Сената. Са службом у Сенату за-

⁴⁰ Светозар Томић, Пива и Пивљани... 157. (Податке су му дали и Максим Топаловић, племенски капетан у пензији, из Плужина и Секуле Кецојевић судија из Боричја).

вршава за његова чиновничка каријера. На састанцима Сената је такође је истицао српску националну припадност Црногораца.⁴¹

Као сенатор објавио је: **„Са пута југословенских парламентарца по Пољској”**, Етнографско историске сличнице, Београд, 1935. Међу 13 махом мањих информативних чланака о Дурмитору је и чланак Светозара Томића у књизи **„Дурмитор његове љепоте и природно богатство”**. Издање књижаре Каваја. Никшић 1935. Следеће године излази из штампе: **Елбасан, монографија Елбасана и његове околине**. – Гласник Географског друштва, св. XXII, Београд, 1936, стр. 44-49. Светозар Томић и др Милош Дробњаковић су објавили фермане и млетачке повеље ускочкој породици Дробњаковић: **„Списак фермана и повеља породице Дробњак из Рисна”** – Братство, књ. XXIX, Београд, 1938. Следећи је рад обима 12 страна: **Један поглед на погребне народне обичаје**, - Братство, књ. XXX, Београд, 1939. Потом: **„Једне ми крви”, „Крв није вода”, „Лијепи наш говор”**. – Братство, књ. XXXII, Београд, 1941.

Светозар Томић је био члан многих научних и културних друштава: Српског географског друштва, Друштва Светог Саве, Српске књижевне задруге. Био је потпредседник, па председник Југословенског Црвеног крста. По оснивању Етнографског института при Српској академији наука 1947. године изабран је за члана Научног савјета овог Института. Осим већ поменутих радова о Пиви и Бањанима објављује рад: **Преци Вукови - Гласник Етнографског института САН, I, св. 1-2, Београд, 1952, стр. 381-384, и Из реферата на рад Ј. Вукомановића „Крпље у Старој Црној Гори”** – Гласник Етнографског института САН, I, 1-2, Београд, 1952, стр. 519-520.⁴² Значајан је његов необјављени рукопис **Постанак и организација племена Дробњака**. Дробњаци су према Светозару Томићу чисто српско племе, без икакве туђе примесе и очували су необично чистоту језика и чистоту народних обичаја. Горштаци су, високи, лепо развијени, потпуно здрави и бистри људи.

Написао је и значајне одреднице у Енциклопедији Српско-Хрватско-Словеначкој, Београд, 1929.

Светозар Томић, ученик и сарадник Јована Цвијића, на овај начин се сврстао у ред најпознатијих истраживача народног живота и обичаја у првој половини XX вијека. Његове књиге су незамјенљиво свједочанство начина живота с краја XIX и почетка XX вијека.

Умро је 21. маја 1954. године у Београду, гдје је и сахрањен.

⁴¹ Стенографске белешке Сената Краљевине Југославије, редован сазив за 1935/36 годину, Београд, 1937.

⁴² Петар Шобајић, Радови Светозара Томића, Гласник Етнографског института Српске академије наука, књига II-III, 1953-1954, Београд, 1957, стр. 932.

Žarko LEKOVIĆ

SVETOZAR TOMIC - A NATIONAL WORKER, STATESMAN AND
SCIENTIST

Summary

Svetozar Tomic has been one of the major contributors John Cvijic. Their work became one of the most famous researchers of folk life and customs in the first half of the twentieth century. His books are an irreplaceable witness to the way of life of the late nineteenth and early twentieth century. One of the most prominent figures of Serbian culture, education and science. Unfortunately this his work has not yet been thoroughly studied, scientifically researched and evaluated, nor received a monograph that he deserves and that he got his place in our culture and science belongs. His role in the First World War was very important and had a tremendous credit for creating a common state. He was one of the best Serbian educators. As a professor, he worked in Skopje, Bitola, Thessaloniki and Belgrade. Higher education is gained by academics of international reputation. His professional activity started at the time of her geographical and related sciences in the world was pretty well established. His book is written mainly based on several years of field observations that are highly appreciated in geography. He collected valuable data and provided expert geographic and historical interpretation.